

Gyöngyök és gyöngyöcskéék

20. századi magyar novellák 1921–1938
Palatinus Kiadó
Szerkesztette Szilágyi Zsófia
2013, 296 oldal, 3040 Ft

Az olvasó aligha találkozik ilyen feszes egymásutánban a két világháború közti novellatermés krémjével, ismeri fel a hiányt, és von azonnal kényszerű párhuzamot a múlt és a jelen idejű próza közt, teszi fel a kérdést: hová tűntek el napi irodalmunkból a Takaró Jánosok? Nincsenek? Törpe, lényegtelen kisebbség, szóra sem érdemesek a 21. század lenullázott Takaró Jánosai, éhes Kovács urai? Az irodalom úri passzióvá lett, az írók nem néznek át a sorompókon? Netán ma (2013. május 19-én) nem elég látványos, nem írható elég plasztikusan az országos szegénység? Vagy egyszerűen nincs olvasói fogadókészség a nyomorra? Nem akarok fillérező, hónap végén éhező, harmad gyógyszeradagokon haldokló, kikapcsolt villanyával, elmaradt fűtésszámláival hadakozó sorstársat látni, arra itt vagyok én. Olvasni olyanról akarok, ha egyáltalán, akinek minden sikerült, aki Jézus kötényébe született, Ewinget akarok, mert Ewing akarok lenni nyakig az olajban, az erőben, a hatalomban. Ha lúzer voltom látom vissza, maradék életkedvetem is elveszi, hogy nem csak én vagyok katasztrófális mindenre alkalmatlan, aki hónapról hónapra nem képes kimászni, hanem millióan, és akkor nincs értelme élni, akkor eltűnök rajta, Isten jól rendezte-e be a világot. Ezt mondja az olvasó, amikor elutasítja a tematikát? Ezt mondja az érzékeny szerkesztő, amikor elutasítja a mélyszegénységhez kapcsolt prózát? Nincs ebben a rendszerben perspektivikus gebasz?

Nagy eséllyel pontosan körülhatárolható a réteg, kik, mely társadalmi csoportok olvastak vásároltak könyvet, fizettek elő folyóiratra a múlt század húszas-harmincas éveiben. Ez a réteg vélhetően a tápláló, az egészséges étkezés paramétereit gondosan betartó ebédet követő sziesztához desszertként fogyasztotta az aktuális Nyugat-novellát a szegénységről, az öngyilkos leányanyákról. Gondolt, amit gondolt, nem tudhatjuk. Tudjuk, de nem mondjuk. Nem véletlen, hogy máig azok az írások ütnek, amelyek az emberi kiszolgáltatottságot, a kiszolgáltatott ember reakcióit dolgozzák fel. És nem véletlen, hogy az elmúlt hatvan év kontra-szelektált oktatáspolitikája mit tartott meg, mit törölt szinte nyom nélkül a két világháború sikeres írói közül.

A nagyok mind itt vannak. A gyűjteményben Móricz három novellával szerepel, mindhárom csúcsnovella. Az *Ami megérthetetlen* című írásban Takaró János munkanélküli Pannika nevű kislánya a doktor úrknál

ebédel „Húsvétig”, a tanító úr javallatára, aztán mégsem. Az árva lány első menstruációja (*A titok*), és a *Vadevezősök* is harap a maga különlegességében. Se trilla, se ciráda, mégis. Kosztolányi két novellával szerepel, az *Erzsébet* egyszerű és brutális szenvtelenségével, Hunyady Sándor két fontos elbeszéléssel (*A vöröslámpás ház*, *Bakaruhában*, mindkettőből film készült). Krúdy is az írja, amit szokott (*A gordonkás pisztolygolyója*). Bravúros ötletek jellemzően könnyed kidolgozása, Krúdy egy golyó vándorlását kíséri a testben ifjúkortól az öregségig. A gordonkás belátja, hiába ügyeskedett: öregségére egyedül maradt. A pisztolygolyóval. Krúdytól szomorú lesz az olvasó, Babbitstól, mint minden prózájától, rosszkedvű. A Babits-próza a mélységet keresi rövid írásban is, a tengerfenéken kaparász, ahol a filozófiai alaptételek fossziliái születnek, hogy ezer évre hirdessék az igazságot, de odalent kevés a levegő, az olvasó hátán nincs oxigénpalack. Az olvasó századszor képed el, hogyan sikerült Babitsnak minden műfajban a szférák fölé emelkednie legalább egy arasszal, ha ennyire életidegen valamennyi gesztusa. Kodolányi is bekerült a kötetbe egy gyerekhalált feldolgozó ünnepélyes novellával, ami azonnal kétszer kérdez vissza: olvasható-e kortárstól hasonlóan tiszta, megrendítő írás, mint a *Szegények halála*? Tamási Áron a *Báts Eszter, mi lettél* című novellával Amerikába viszi az olvasót, hová máshová (Ábel után el is várjuk tőle), a beteljesületlen álom és a kielégített vágy Báts Eszterével. Tamási olyan megbocsátó szeretettel adja elő a székely lány és a fekete fiú lítes szerelmét, hogy erővel kell leszakadnunk a megénekelte anyaság szentségéről, maradni ráció-közelben: a múlt század első évtizedeiben a legkevésbé sem szerencsés fehér lánynak színes csecsemőt szülni, hiába Amerika a demokrácia hazája.

A kötet utószavában a szerkesztő a kor irodalmi aspektusait szemlélő tanulmányában arra az eredményre jut, hogy a nők azért szorulnak ki – minden erőfeszítésük és tehetségük ellenére – a jelentős életművet létrehozó alkotók közül, mert Trianon után a pénzért folyó kíméletlen harcban, ebben a férfias, test-test elleni küzdelemben a nők nemigen kapnak esélyt. Ráadásul évszázadok óta hagyományosan a férfi tartja el a nőt, felel az anyagi biztonságért. Mint ezer más, ez is megváltozott a 21. század elejére az irodalomban. Manapság a nő tartja el az író. Vagy kirúgja.